

K TEORETICKEJ ČINNOSTI A. SIRÁCKEHO V 60. ROKOCH 20. STOROČIA

KAROL KOLLÁR, Filozofický ústav SAV, Bratislava

KOLLÁR, K.: Toward the Theoretical Activity of the Slovak Sociologist and Philosopher A. Sirácky in the 1960s
FILOZOFIA 57, 2002, No 10, p. 725

The paper discusses the intellectual development of one of the representatives of Slovak academic elite, social philosopher A. Sirácky in the 1960s. The author argues, that there has been a visible shift in the rigid and dogmatic ideological vision of the world of this leading representative of Slovak thought.

V predložennom príspevku venujem pozornosť niektorým vybraným relevantným názorom a úvahám A. Siráckeho, príznačným pre toto jeho produkčné obdobie. Témou pracovného seminára, na ktorom odznieva predmetný príspevok, sú práve pohľady na slovenskú filozofiu 60. rokov. Zhodou okolností toto analyzované decénium 20. storočia je zhodné so životným obdobím A. Siráckeho, ktorý sa v decembri 1960 dožíval 60 rokov svojho života. V tom čase mal za sebou 12 rokov pobytu v Československu po repatriácii a výraznú politickú, ako aj profesionálnu kariéru. V nej sa mu darilo úspešne pokračovať i v celých 60. rokoch, a dokonca v ich závere, ktorý pre mnohých jeho kolegov znamenal záver kariéry a následnú dlhodobú marginalizáciu.

A. Sirácky týmto "nebezpečným" obdobím dokázal opätovne bezpečne prejsť (pozn.: *Zaiste v tomto pokračovaní v kariére bola zohľadnená i skutočnosť, že A. Sirácky koncom 60. rokov aktívne vystupoval proti tzv. pravicovému oportunizmu a stal sa jedným zo signatárov výzvy Naša cesta je leninizmus, publikovanej v straníckej tlači v marci r. 1970, ktorou sa jej signatári postavili za politiku a normalizátorské vedenie KSČ.*) tak, ako už opätovne predtým, a až do konca svojho života v roku 1988 byť politicky a profesionálne "in".

60. roky skutočne zastihli A. Siráckeho v plnej teoretickej aktivite, ktorá, ako bolo u neho obvyklé, sa realizovala na prieniku troch entít - ideologickej, filozofickej a sociologickej. Cez celé toto obdobie bol autor mimoriadne publikačne činný. Vyšli mu tri knižné publikácie: *Za socialistickú vedu a kultúru* (1960), *Sociológia - teória, metódy, problémy* (1966) a *Sociológia a integrácia vied* (1968). Okrem nich publikoval početné štúdie, state vo Filozofii, Sociológii a iných odborných periodikách, ako aj rôzne príspevky tzv. angažovanej publicistiky vo vtedajších straníckych periodikách, ako bola Tvorba, Nová mysl, Nové slovo, Pravda, Rudé právo a i.

Jeho aktivita sa však neobmedzovala len na rozsiahlu publikačnú činnosť, ale súběžne pôsobil aj ako vysokoškolský pedagóg na FFUK v Bratislave, zároveň do roku 1961 bol predsedom SAV a v rokoch 1961-1964 jej podpredsedom pre spoločenské vedy. Jeho kariéra pokračuje a v roku 1965 sa stáva paradoxne prvým riaditeľom novozaloženého Sociologického ústavu SAV. V tejto funkcii zostáva až do roku 1970. V r.

1960 - 1964 bol zároveň poslancom SNR a členom jej predsedníctva. V tomto období zastával i viaceré vysoké stranické funkcie. V priebehu sledovaného decénia sa zúčastnil početných vedeckých podujatí v zahraničí, z ktorých uvádzame len najdôležitejšie: Svetový filozofický kongres vo Viedni (1968) a Svetový sociologický kongres vo Washingtone (1962) a v roku 1966 v Evian-les-Bains.

Ako vidno i z tohto krátkeho prehľadu, inšpiratívnych zdrojov pre svoju teoretickú činnosť mal A. Sirácky, na rozdiel od naprostej väčšiny svojich kolegov, dostatok - iná vec je však, ako ich vo svojej práci dokázal zužitkovať. Ako dopĺňujúcu informáciu uvádzam, že svetových filozofických kongresov sa zúčastňoval už v predchádzajúcom decéniu, a to už v r. 1956 v Amsterdame a v r. 1958 v Benátkach.

Vráťme sa však k meritu nášho príspevku - k teoretickej aktivite A. Siráckeho v 60. rokoch. Tu považujem za potrebné uviesť, že v tvorbe A. Siráckeho je zreteľný, identifikovateľný posun oproti predchádzajúcemu decéniu - nie však v zásadných ideových východiskách, tým bol a zostal ortodoxný marxizmus, ale skôr v "nových" oblastiach záujmu, ktorým prioritne venuje svoju pozornosť.

V 50. rokoch, keď vrcholí teoretická identifikácia A. Siráckeho s dobovou mocenskou totalitnou ideológiou, ktorá aprioristicky odmietala akékoľvek koncepcie myšlienkového sveta Západu, A. Sirácky podrobuje nemilosrdnej kritike tzv. buržoázne koncepcie slobody, kultúry, etiky, ale najmä v centre jeho pozornosti stojí problematika náboženstva. Tu sa autor, vychádzajúc z rigidných dogmatických marxisticko-svetonázorových pozícií opätovne snaží o rozpracovanie otázok súvisiacich so vznikom náboženstva a s jeho spoločenskými funkciami (v jeho poňatí skôr disfunkciami).

Ďalšou oblasťou jeho záujmu najmä v 2. polovici 50. rokov, keď sa stáva predsedom SAV, bola problematika "vývinu" socialistickej vedy a umenia. Súbor štúdií na vyššie uvedené témy, publikovaných v rôznych periodikách v 5. decéniu, bol vydaný v roku 1960 pod názvom *Za socialistickú vedu a kultúru* vo vydavateľstve SAV. Ako vedecký redaktor publikácie je uvedený akademik Igor Hrušovský, rozsiahly predslov v *Zborníku* je z pera J. Bodnára. A. Sirácky sa v súbore štúdií dotýka niektorých otázok rozvoja systému vied o človeku, ale najmä dobových ideologických otázok, problémov "vývinu socialistickej kultúry". Podrobne v zborníku mapuje a odôvodňuje úlohy a vývin "socialistickej vedy". Interpretuje tu princípy proletárskeho umenia, pričom v mnohom nadväzuje na svoje prvotiny z obdobia rokov štúdií na UK v Prahe a jeho krátkeho pôsobenia v DAVe. Z aspektu marxistickej filozofie a sociológie sa tu napríklad opäť snaží analyzovať otázky tzv. rozporu individua a kolektívu. Práce A. Siráckeho, zhromaždené v *Zborníku*, vyprodukované v 50. rokoch, však majú prevažne výrazne propagandistický a ideologický charakter a ich dobový význam spočíval najmä v tom, že sa používali ako odborné argumentačné východiská a základne pre konfrontácie s nemarxistickými filozofickými a sociologickými smermi.

Pre ilustráciu toho, aký široký bol kritický diapazón v hodnotení nemarxistickej vedy A. Siráckym a ako - podľa môjho názoru - hypertrofia ideológie môže viesť aj u predstaviteľov intelektuálnej elity k strate racionality, uvediem ukážku zo state *Hniloba buržoáznej ideológie*, publikovanej vo vyššie uvedenom *Zborníku*. "V službe mračných cieľov imperialistickej agresie stojí najmä buržoázna veda a filozofia... Buržoázni myslitelia sa hlboko ponorili do psychologizmu a metafyziky... Parciálne

a relatívne samostatné javy ideologickej sféry izolujú, objektivujú a v ich statickej, formalistickej a metafyzickej bezobsažnosti vidia "pravú tvár skutočnosti." ... V tejto príšernej metafyzickej jednote nezmyselnej teórie a izolovanej praxe splýva im 'nesmrteľná duša' s plynovými komorami, čistá ríša snov a absolútnych kategórií s dolármi a atómovými bombami." ([1] 177) V tejto súvislosti je oprávnený uzáver, že temný obraz obdobia 50. rokov minulého storočia príznačne (a prizračne) dokresľujú aj takéto bizarné teoretické konštrukcie ich protagonistov.

Pre objektívne posúdenie skutočnosti treba uviesť, že v predmetnom *Zborníku* sú zaradené i lucidnejšie príspevky, ktoré majú istú výpovednú hodnotu než horeuvedená lektúra. Tak napr. v článku *K niektorým problémom buržoáznej filozofie a sociológie*, ktorý je de facto Siráckeho úvahou o sociologickom kongrese, konanom v Amsterdame v auguste 1956 a nadväzne Medzinárodnej konferencie o ľudských vzťahoch v Berg en Dale (september 1956), Sirácky (seba)kriticky poznamenáva: "U nás nebola nijaká príprava pre kongres - pre našu neinformovanosť - až do poslednej chvíle sa ani nevedelo, kto sa zúčastní na jednom alebo druhom kongrese." ([1], 146) Domnievam sa, že práve účasť na tomto kongrese zohrala istú úlohu vo vývine názoru A. Siráckeho na potrebu rehabilitácie aj ním samotným dovtedy deklasovanej vednej disciplíny - sociológie u nás, pochopiteľne, chápanej z dobového ideologického hľadiska ako marxistického výkladu spoločenských javov. Túto autor chápe funkčne a pragmaticky ako inštrumentárium pre efektívnu konfrontáciu s názormi západného myšlienkového sveta. Hovorí, že "...marxistická veda o spoločnosti môže veľmi ľahko čeliť takýmto náhľadom, rôznym buržoáznym teóriám z oblasti filozofie, sociológie a psychológie. Potrebné je však viac ako dosiaľ tvorivo rozvíjať marxisticko-leninskú filozofiu a sociológiu a prekonávať zaostávanie v týchto vedách, vyvolané rôznymi príčinami, ale najmä obdobím dogmatizmu, frázerstva a citátománie." ([1], 153)

To je už jasná kritika Siráckeho do vlastných radov, keďže sa tu jednoznačne hovorí o zaostávaní marxistických vedných disciplín, pričom sťažnými entitami hodnotenia môžu byť len ním odmietané tzv. buržoázne teórie.

Svoje hodnotenie však už v nasledujúcom texte usmerňuje a vysvetľuje tým, že "...hĺbková kritika buržoázných teórií aj v oblasti spoločenských vied nemôže sa zaobiť bez dôkladného poznania súčasného stavu buržoázných sociologických teórií a metód" ([1], 153). Preto ďalej A. Sirácky na záver navrhuje konkrétne opatrenia, ktoré by vyústili jednak do serióznejšej prípravy na ďalší, štvrtý Svetový sociologický kongres, ale aj na faktickej inštitucionálnej báze resuscitácie sociológie "... (marxistickej - ako vedy teoreticko-syntetickej na rozdiel od empirickej buržoáznej sociológie)" ([1], 153) u nás.

Pozitívne tu vyznieva akcent na nevyhnutnosť oboznamovania sa s aktuálnym stavom bádania v oblasti nemarxistickej sociológie prostredníctvom štúdia originálnej literatúry a zdôrazňovanie potreby príslušnej jazykovej výbavy, najmä mladých vedeckých pracovníkov. Tu niekde možno hľadať aj inšpiratívne zdroje (pozn.: *Podobne reflektuje inšpiratívnu funkciu účasti A. Siráckeho na Svetovom sociologickom kongrese aj J. Pašiak. V besede za okrúhlym stolom redakcie časopisu Sociológia "K 30. výročiu vzniku Sociologického ústavu SAV" hovorí, že: "... na Katedre dialektického a historického materializmu FFUK sa kritika stalinizmu prejavila u časti 'histmatčikov' v podobe*

'sociologizácie' historického materializmu, a to aj pod vplyvom článku A. Siráckeho v Kultúrnom živote o potrebe marxistickej sociológie, ktorý napísal po svojom návrate zo sociologického kongresu v Amsterdame (1956). Z iniciatívy vedúceho katedry sa týmto článkom zaoberala aj stranícka skupina pri katedre a vedúci katedry presadzoval jeho odmietnutie ako súčasť revizionistických snáh." ([2], 181)

Besedy k výročiu vzniku SÚ SAV sa za Filozofický ústav SAV aktívne zúčastnili A. Kopčok a J. Strinka. Taktiež autori state *Štyri paradigmy v slovenskej sociológii po februári 1948*, publikovanej v Sociológii v 2. čísle ročníka 2002, konštatujú pri analýze procesov vo vede na Slovensku v pojednávanom období, že "... viacerí filozofi pochopili neutržateľnosť týchto kategórií (rozumej historického materializmu - K. K.) a snažili sa o ich významový posun a priblíženie empirickým obsahom prostredníctvom identifikácie ich všeobecno sociologických obsahov. Dochádzalo tak k postupnej sociologizácii kategórií historického materializmu, protagonistami čoho boli napr. A. Hlávek, V. Wagner, J. Strinka, A. Kopčok, neskôr J. Suchý, ale paradoxne aj A. Sirácky, ktorého tentoraz 'inšpiroval' sociologický kongres v Amsterdame v r. 1956" ([3], 153), evokujúce jeho neskorší záujem o sociológiu, ktorý kulminoval najmä v 2. polovici 60. rokov. To, že A. Sirácky v tomto období konal tak, ako uvádzame, malo hlbšie dôvody a korene ako len spomenuté inšpirácie z významných zahraničných vedeckých podujatí. Vzhľadom na eklatantnú loajálnosť a konformitu A. Siráckeho s decíznymi a politickými orgánmi je oprávnený predpoklad, že i táto jeho iniciatíva vznikla v nadväznosti na priamy pokyn najvyšších ideologických centier.

Skutočne v tomto decéniu svojho ideového pôsobenia intenzívne zameriava A. Sirácky pozornosť na okruh problémov, viažucich sa bezprostredne k "znovuobjavenej" vednej disciplíne, sociológii. Zvláštny záujem venuje najmä problémom spätým s resuscitáciou a opätovným konštituovaním sociológie ako vedy s jej inštitucionalizáciou, jej miestom a funkciou v spoločenskovednom výskume. Zamýšľa sa nad špecifikami "marxisticko-leninskej sociológie", nad jej predmetom a štruktúrou. V konfrontácii s nemarxistickými sociologickými teóriami a smermi sa pokúša vo svojich knižne vydaných prácach *Sociológia* (1966) a *Sociológia a integrácia vied* (1968) konštruovať svoj vlastný model "marxisticko-leninskej sociológie" ako teoreticko-empirickej vedy o spoločnosti, ktorej širší filozofický základ tvorí historický materializmus.

V roku 1961 Michal Topol'ský na stránkach periodika *Otázky marxistickej filozofie* publikoval recenziu už spomínaného zborníka prác A. Siráckeho. Recenzia - ako inak - veľmi pozitívne hodnotí súbor prác a jej autor sa snaží dokázať kontinuálny vývin názorov A. Siráckeho. Tvrdí sa v nej, že "... vedecká a potom aj marxistická orientácia A. Siráckeho bola vždy čímsi základným, a že teda jeho posledné práce neznamenajú nejaký tvrdý zvrät, ale len doriešenie problému" ([4], 70). S týmto názorom je možné polemizovať a preukázať faktickú diskontinuitu vo vývine názorov A. Siráckeho, najmä v predrepatriačnom období. M. Topol'ský vo vyššie uvedených súvislostiach však v svojej recenzii ide tak ďaleko, že dokonca vytýka autorovi rozsiahleho predslovu k zborníku (J. Bodnárovi) to, že "... v jednom predsa len 'prehnal', a to v úsilí odôvodniť, prečo s. Sirácky nebol už dávno úplne marxistom, marxistickým materialistom a pod." ([4], 71). A v zrejmej snahe rozptýliť akékoľvek zlomky podozrenia z diskontinuitného názorového vývinu u svojho kolegu, ktoré by mohli v čitateľovi

evokovať poznámky J. Bodnára v predsluve k zborníku, recenzent tvrdí, že "svetonázorová a politická orientácia A. Siráckeho predsa nikdy nebola v základnom zameraní problematická" ([4], 71).

Z kritických poznámok recenzenta na adresu autora zborníka je možné uviesť dve: jednak je to nedostatočná hĺbka analýzy autorom rozoberaných problémov a druhým nedostatkom je podľa M. Topoľského príliš široká škála vedeckých záujmov A. Siráckeho. V tom je skutočne možné s tvrdením M. Topoľského súhlasiť, pretože záujem A. Siráckeho sa ani v 60. rokoch neobmedzoval len na ťažiskové problémy vzťahu filozofie a sociológie, príp. marxistickej metodológie výskumu sociálnych javov, ale rozptyľoval sa i na iné problémové okruhy. Okrem iného sa zameriaval aj na problematiku vzťahu marxistickej interpretácie umeleckej tvorby, ako o tom pojednáva v stati *Marxistická filozofia a umenie*, publikovanej v 3. čísle Otázok... v roku 1961. Autor sa tu snaží identifikovať a vyšpecifikovať znaky vedeckej a umeleckej tvorby, pričom sa opiera o Leninovu tzv. teóriu odrazu. Polemizuje a snaží sa vyvracať názory, ktoré označuje ako pozitivistické a revizionistické, ktoré podľa neho popierajú súvislosti medzi ideológiou a umením, ktoré preferujú tézu o nezávislosti vývinu umenia. Snaží sa tu presadiť a vyargumentovať názor o ideologickej determinácii umenia, pričom však pripúšťa, že "... spojitosť medzi ideológiou a umením nie je, rozumie sa, absolútna" ([5], 213). Ale zároveň tu tvrdí ďalej, že tzv. socialistický realizmus "... je neodmysliteľný od socialistickej, vedeckej ideológie, pretože soc. realizmus nie je len metódou, ale aj teóriou, obsahujúcou aj estetické kategórie, princípy a normy, zakladajúce sa na marxistickej gnozeológii" ([5], 209).

Medzi ďalší perzistujúci problém, ktorému A. Sirácky vytrvalo venuje svoju kritickú pozornosť, je religiozita, klerikalizmus, ktorý sa mu spája s antikomunizmom a ktorý bytostne nenávidí a opätovne napáda i v 60. rokoch. Uvediem len krátku ukážku z jeho teoretickej produkcie na danú tému, v ktorej je v koncentrovanej forme vyjadrené jeho stanovisko, ktoré rozvádza v stati *Antikomunizmus - symbol viery klerikálnej reakcie*. Podľa jeho názoru je antikomunizmus "... celistvé prúdeňie a syntéza názorov a inštitúcií politických, ekonomických a ideologických, ktoré vyrastajú zo všeobecnej krízy kapitalizmu... V ideológii antikomunizmu sú obsiahnuté nielen klerikálne zložky, ale aj rôzne úpadkové (subjektivistické a objektivistické) filozofické (aj umelecké) smery, ktoré sú - bez ohľadu na vládnú formu "demokratickú" alebo fašistickú - späté s imperializmom, militarizmom a revanšizmom... Je tu úplná zhoda medzi útočným klerikalizmom i bojujúcou cirkvou a medzi reakčnou filozofiou; ich spoločným cieľom je dezorientovať masy a uspávať ich jedom mysticizmu, iracionalizmu a náboženstva." ([6], 386)

Táto stať, ktorej nenávisť voči uvedenému antikomunizmu a klerikalizmu nadobúda u A. Siráckeho takmer poetické rozmery a formy, má výrazne ideologický a propagandistický charakter a z heuristického hľadiska neprináša nič nové. Je písaná tvrdým, expresívnym, až odióznym jazykom, charakteristickým skôr pre 50. roky tvorby A. Siráckeho.

Zaujímavejšie, s vyššou výpovednou hodnotou, pôsobí skôr článok (resp. správa) A. Siráckeho z 5. svetového sociologického kongresu, ktorý sa konal v septembri 1962 vo Washingtone. Publikovaný bol na stránkach Otázok... v roku 1963, č. 1. Uzáver, ku

ktorému v hodnotení A. Sirácky dospieva, je skutočne pozoruhodný. Formuluje ho totiž nasledovne: "Domnievame sa, že hlavný význam 5. sociologického kongresu spočíva v tom, že na rozdiel od kongresu v Amsterdame (1956) a v Stresse (1959) sa o marxistickej teórii a marxistickej sociálnej vede hovorilo a diskutovalo seriózne, zásadne a bez ironizovania." ([7], 67) Autor správy síce s ľútosťou konštatuje, že aj tu niektorí účastníci kongresu - medzi nimi aj Raymond Aron - opäť vystúpili s kritikou marxizmu, ale v medziach zdržanlivosti, na rozdiel od predošlých sociologických kongresov, kde kritici marxizmu boli dôraznejší a konzekventnejší. Sirácky zároveň však pripúšťa, že na kongrese prevažovali názory sociológov, "...ktoré zotrvali na pozíciách empirizmu, pozitivizmu, funkcionalizmu (R. Koenig, T. Parsons), alebo na dynamickej sociológii (P. Sorokin). Proti teórii systému a filozofickej 'špekulácii' v sociológii sa často zdôrazňovala empiria: zbieranie dát a faktov, vedome i náhodile vybraných a ich matematicko-štatistické spracovanie." ([7], 68)

V tejto súvislosti ďalej A. Sirácky podmienene priznáva, a to je v jeho nazeraní do istej miery nóvum, že súčasná, rozumej v jeho chápaní buržoázna "... empirická sociológia pracuje s modernými výskumnými metódami, zhŕňa fakty a materiál na základe kolektívneho prieskumu, i keď často zameraného na bezvýznamné spoločenské javy." ([7], 68)

Ďalšia chronologicky nasledujúca stať A. Siráckeho, publikovaná v r. 1964 v Otázkach..., nazvaná *Postavenie a úlohy sociológie v našej spoločnosti*, tematicky do istej miery nadväzuje na podnety, ktoré zrejme evokovali aj diskusie na svetovom sociologickom kongrese vo Washingtone. V tomto texte, s miernou nadsádzkou označený prívlastkom "prelomový", A. Sirácky tu otvorene horuje za rehabilitáciu sociológie, a to aj pod jej vlastným, dlho odmietaným a iritujúcim názvom. Politický odmäk 60. rokov, inšpirácie z diskusií na svetových vedeckých fórach a možno aj iné okolnosti exogénneho charakteru orientovali pravdepodobne A. Siráckeho k aktivite, vedúcej k návratu sociológie na pozíciu, ktorá jej organicky prislúcha v systéme spoločenských vied. Opäť zdôrazňujem, že ide o koncept na báze marxizmu-leninizmu, ako to bolo u Siráckeho príznačné. Neskôr, v r. 1970, pri príležitosti 70. narodenín A. Siráckeho, L. Szántó vo svojom festšrifte na stránkach *Filozofie* v 6. čísle napíše: "Treba zvlášť zdôrazniť, že A. Sirácky dôsledne prízvukuje spätosť sociológie s marxizmom-leninizmom, zvlášť s jeho teoretickým základom - historickým materializmom. U neho sa veľmi jasne črtá presná hranica medzi marxistickou a nemarxistickou koncepciou sociológie." ([8], 608)

V uvedenej stati *Postavenie a úlohy sociológie v našej spoločnosti* sa A. Sirácky dovoľava inštitucionalizácie sociológie ako samostatnej vedeckej disciplíny a v argumentácii v jej prospech si vypomáha rôznymi príkladmi súvisiacimi so vznikom iných špecializovaných vedných disciplín. Veľmi delikátne, ba možno povedať až surreálne znie ním položená otázka (v súvislosti s aktivitou jej autora pri deklasovaní a denunciacii sociológie na prelome 50. a 60. rokov), ktorou sa práve A. Sirácky s nádychom elégie pýta na príčiny absencie moderných sociologických výskumov u nás. A. Sirácky tu vychádza z komparácie súdobého stavu poznania vo výskume v prírodných vedách a výskumnej činnosti v spoločenskovednej oblasti. Zrejmá diskrepancia vývinového stupňa hodnotených celkov ho vedie k formulovaniu už spomínanej otázky: "Prečo bolo možné bez predsudkov a obmedzení študovať napríklad štruktúru

hmoty, biologické útvary, biocenózy, rôzne mikroorganizmy, 'sociológiu' rastlín, psychično atd'. a prečo nebolo možné za celých 20 až 30 rokov vlády dogmatického myslenia vedecky analyzovať sociálnu štruktúru a spoločenské procesy, ako hociktorý iný jav, prístupný bádaniu?" ([9], 17) Autor tu zároveň predosiela značné ťažkosti pri hľadaní relevantnej odpovede. Poukazuje tu tiež na nízku akceptabilitu, až averziu k používaniu samotného pojmu "sociológia" v príslušných diskusiách. Pre presnosť a objektivitu treba uviesť, že A. Sirácky sa tu snaží túto sociálno politickú anomáliu vysvetliť, resp. zdôvodniť, pričom do istej malej miery diverguje od svojich doterajších konformných a ideologicky lojálnych postojov. Jeho názňaková heréza je zrejmá z nasledovného textu, v ktorom píše, že "... z akejsi obavy z hľadiska ustrnutých názorov sa úzkostlivo (rozumej v diskusií o teoretických východiskách už vtedy realizovaných sociologických výskumov - K. K.) vyhybalo samotnému názvu sociológia. A to alebo z malicherných dôvodov, že napr. slovo sociológia neuvytvoril Marx, ale že táto zlotvorenina pochádza od Comta, alebo preto, aby sa nenarušil celok marxizmu-leninizmu, prípadne celková štruktúra marxistickej filozofie, alebo i preto, že vznikne neujasnenosť niekoľkých spoločenských vied (napr. historický materializmus, vedecký komunizmus). Alebo je tu aj obava, že výsledky získané vedeckým rozborom spoločenských procesov poukážu i na slabosti a medzery našej politickej praxe.

Domnievam sa, že aj na tomto poli hlavnú 'zásluhu' má dogmatizmus a určité umŕtvenie a kanonizovanie marxistického myslenia." ([9], 17)

V prospech existencie sociológie ako relatívne samostatnej vedy o spoločnosti argumentuje autor existenciou už všeobecne akceptovaných vied, ako sú psychológia alebo logika, ktoré majú podľa neho tiež len relatívne samostatný predmet výskumu. A podobne preto "... musí existovať aj relatívne samostatná veda o spoločnosti, disciplína nie filozofická, ale teoreticko-empirická" ([9], 17). V tejto súvislosti A. Sirácky síce navrhuje dištancovať sa od "buržoáznej sociológie", ale súčasne odporúča prehodnotiť a prevziať do systému tzv. vedeckej sociológie, ktorá spočíva na teoretickom základe historického materializmu, tzv. kladné prvky. Podobne, ako to už skôr realizovali iné spoločenskovedné disciplíny. Nepripustné je podľa neho stanovisko ním zatracovaných dogmatikov, ktorí chcú širokú problematiku spoločenských procesov "... vtiesnať do filozofického rámca" ([9], 20). Sirácky tu navrhuje svoje riešenie, ktoré spočíva v tom, aby "z novej praxe, zo skúsenosti a z analýz nových javov vznikali aj nové zovšeobecnenia (teória). To je jediná cesta, ako sa v spore filozofie a sociológie prekoná žalostný scholastický spor a sankcionuje stav, ktorý si skutočnosť a potreby spoločenského vývoja vynucujú." ([9], 20)

Tejto téme venuje A. Sirácky pozornosť aj vo svojom vystúpení na vedeckej konferencii na Filozofickej fakulte UK k 20. výročiu oslobodenia republiky v príspevku nazvanom *O sociológii a umŕtvovaní marxistického myslenia*. V tomto príspevku autor opätovne zdôrazňuje už skôr pertraktované myšlienky o vzťahu filozofie a sociológie a už jednoznačne odmieta stotožňovanie historického materializmu s marxistickou sociológiou a kriticky hodnotí názory tých teoretikov, ktorí z pozícií "uzavretého marxizmu" chápu sociológiu ako filozofickú vedu.

V súvislosti so zaostávaním rozvoja sociológie u nás, z ktorého A. Sirácky jednoznačne viní "... dogmatický smer v rozvoji marxistického myslenia, ktorý zapríčinil

okrem iného aj to, že v marxizme existujú tzv. 'biele miesta' a nezodpovedané otázky (vlastne 'neproblémy')." ([10], 520) Sem patria podľa neho dovtedy mlčky obchádzané mnohé nedostatky a problémy ako sprievodné javy tzv. rozvoja socializmu a prihovára sa za ich hoc oneskorenú dôkladnú analýzu, pretože, ako tvrdí, tieto biele miesta sa stávajú často "... terčom útoku nemarxistov" ([10], 521).

Najvýznamnejšou časťou článku *Sociológia a umŕtvovanie marxistického myslenia* je práve jeho vstupná časť, kde autor konštatuje, že sociológia sa na Slovensku za posledné dve desaťročia - článok vyšiel v r. 1965 - ako špeciálna vedná disciplína vôbec nerozvíjala. Pripúšťa sice, že isté tradície sociológie na Slovensku boli a že jej výuka sa uskutočňovala na FFUK až do r. 1950, ale bola to nemarxistická sociológia, ktorej reprezentantom bol A. Štefánek. Tu sa prvýkrát stretávame s náznakom mierne kritického hodnotenia jeho vlastných názorov, ktoré počiatkom 50. rokov zastával a aj publikoval v odborných periodikách. Hovorí o tom v súvislosti s fundamentálnou prácou slovenskej sociológie - dielom A. Štefánka *Základy sociografie Slovenska*. Uvedené dielo "... v duchu teórie, že sociológia je 'pavedou', bolo nekriticky odmietané. Vo Filozofickom zborníku SAV (1950) sám som videl len nedostatky tohoto, inak pozoruhodného diela (idealistické poňatie zákonov spoločenského vývoja, skreslený rozbor sociálnej štruktúry, nepochopenie podstaty národnostnej otázky, teória vedúcich osobností-elity, atď')." ([10], 520)

Takto s až neskutočnou ľahkosťou a vysokou mierou autotolerancie prezentoval A. Širácky v komprimovanej podobe svoj podiel na eliminovaní a vyradení jednej vednej disciplíny na takmer dve desaťročia.

V uvedenom príspevku, v ktorom sa v desiatich bodoch vyjadruje k problematike znovuoživenia sociológie po skončení obdobia "stalinského dogmatizmu, umŕtvujúceho marxizmus" A. Širácky signalizuje nadchádzajúce zahájenie výučby sociológie ako samostatného predmetu na FFUK.

V závere 60. rokov A. Širácky svoju pozornosť sústreďuje, potom, čo sa už sociológia inštitucionálne etablovala ako v pedagogickej, tak vedeckovýskumnej sfére, a potom, čo autor v roku 1966 publikoval prvú slovenskú učebnicu sociológie, vydanú po 2. svetovej vojne, sa A. Širácky zameriava na analýzu vzťahov sociológie a filozofie a ich postavenia v rámci procesu integrácie vied o človeku. Tejto tematike venoval niekoľko štúdií a aj jednu knižne vydanú, už skôr spomínanú monografiu *Sociológia a integrácia vied*, v ktorej okrem samotnej identifikácie miesta marxistickej sociológie v systéme spoločenských vied sa pokúša odpovedať na globálne výzvy sociológie. Podľa neho "... filozofia i sociológia, veda i prax musia spoločne hľadať východisko z labyrintu sveta, ktorý je živelné, ale regresívnymi silami vedome hnaný ku katastrofe. Som však presvedčený, že v tomto 'súťažení' omnoho mocnejšie sú tie sily, ktoré ženu svet k integrácii." ([11], 6) Skutočne, s odstupom času je možné tieto úvahy autora, aj keď zrejme mal na mysli integráciu na inej báze, vo všeobecnosti akceptovať. Ako som už uviedol, vzťahy sociológie a filozofie sa pokúša A. Širácky analyzovať v závere šiesteho decénia okrem iného i v štúdiu *Štruktúra sociológie a filozofie vo vzťahu k vedám o človeku*, publikovanej vo Filozofii v 3. čísle r. 1968. Ďalej, samozrejme, v už uvedenej monografii *Sociológia a integrácia vied*, ako i v rozsiahlej štúdiu *O vzťahu filozofie a sociológie*, publikovanej v *Studia sociologica*, č. 1, r. 1969 [14]. Vo všetkých

týchto textoch rezonuje autorom akcentovaný problém vzťahu medzi filozofiou a sociológiou v systéme vied o človeku, ich štruktúry a delimitácie problémov. V tejto súvislosti A. Sirácky kriticky hodnotí podľa neho v rámci marxizmu dve krajné koncepcie, resp. prístupy vo vzťahu či sporu medzi filozofiou a sociológiou. Jedno z týchto stanovísk a priori odmieta potrebu špeciálnej vednej disciplíny osobitnej vedy o spoločnosti a túto funkciu má vraj plniť historický materializmus. V tejto krajnej koncepcii sa uvažuje len s existenciou sociologických výskumov na mikroúrovni. V druhom, hraničnom stanovisku sa podľa autora prejavuje tendencia úplne "... izolovať sociológiu od filozofie, od všeobecnej teórie, a nezávisle od nej rozvíjať len empiriu" ([12], 293). Obidva tieto prístupy autor odmietal ako "... nedomyšlené, nedôsledné a logicky protirečivé tendencie a koncepcie, ktoré neprospievajú ani sociológii, ani filozofii" ([12], 293). Vyjasnenie sporu je podľa A. Siráckeho naliehavé a predpokladom pre teoretické riešenie rozhraničenia medzi sociológiou a filozofiou je revízia štruktúry "historického materializmu v schematizovanej podobe Stalinovej koncepcie" ([12], 294). To už je výrazný posun v myslení A. Siráckeho, ktorý sa v ďalšom pokúša i o vymedzenie referenčných rámcov filozofie a sociológie, aby tak ozrejmil problém delimitácie týchto dvoch vedných disciplín. Zároveň však naďalej rigidne zdôrazňuje, že obe tieto disciplíny sú vedami ideologickými. Ich "... ideologičnosť vyplýva zo samotného predmetu, z problémov, ktoré sú triedne (sociálne) podmienené a konečne i zo subjektívneho postoja a 'roly' samotného bádateľa. Spätosť týchto vied s ideológiou je zrejماً z ich spoločenskej funkcie." ([12], 297) V podobnom duchu apologetiky ideológie, jej domnejšej legitimity vo vede, pokračuje A. Sirácky vo svojich teoretizovaniach i v závere 60. rokov, v ktorých zreteľne perzistuje práve ním tak často odmietaný dogmatizmus, charakteristický i pre jeho práce v 50. rokoch.

Na záver považujem za potrebné uviesť, že pre 60. roky v názoroch A. Siráckeho sú charakteristické niektoré zmeny, ktoré je možné v sledovaných textoch jednoznačne identifikovať v tej či onej miere a relevancii, ale ich prítomnosť je nesporná a zrejماً. Sú to najmä:

- zmena vo vyjadrovanom aparáte; jazyk jeho textov je menej príkry, agresívny a expresívny, vyjadrenia sú kultivovanejšie, menej bojovné, akceptuje do istej miery aj iné názory než tie, ktoré donedávna (50. roky) považoval za kanonizované;

- návrat sociológie ako témy i ako relatívne samostatnej vednej disciplíny medzi spoločenské vedy, snaha o jej inštitucionálnu rehabilitáciu a resuscitáciu včítane rehabilitácie a akejsi rekodifikácie samotného názvu sociológia, i keď vždy s prívlastkom marxistická;

- znovuobjavenie svojej davistickej minulosti, obdobne ako v prípade sociológie snaha o inštitucionálnu rehabilitáciu DAVu a prehodnotenie úlohy a významu DAVu, ich revolučnosti a pokrokovosti (dôležitý je v tejto súvislosti článok A. Siráckeho, publikovaný v 6. čísle Otázok... v roku 1964, napísaný k 40. výročiu vydania 1. čísla Revue DAV [13];

- intenzívne hľadanie príčin inhibície rozvoja spoločenskovedných disciplín, najmä filozofie a sociológie, a následná identifikácia vinníka v tzv. dogmatizme.

Charakteristické pre toto názorové obdobie u A. Siráckeho je i to, že dogmatizmus chápe a prezentuje ako vec osebe a neanalyzuje ho ako petrifikáciu zvonku

implantovaných názorov, nepripúšťajúcich myšlienkový pluralizmus najmä v tých vedných disciplínach, do vývinu či fungovania ktorých on sám po druhej svetovej vojne aktívne vstupoval ako vplyvný reprezentant slovenskej politickej a intelektuálnej elity.

LITERATÚRA

- [1] SIRÁCKY, A.: *Za socialistickú vedu a kultúru*. Bratislava 1960.
- [2] "Beseda za okrúhlym stolom redakcie (K 30. výročiu vzniku Sociologického ústavu SAV". In: *Sociológia*, roč. 27, 1995, č. 3.
- [3] TURČAN, Ľ., LEIFEROVÁ, E.: "Štyri paradigmy slovenskej sociológie po februári 1948". In: *Sociológia*, roč. 34, 2002, č. 2.
- [4] TOPOLESKÝ, M.: "Andrej Sirácky, za socialistickú vedu a kultúru". In: *Otázky marxistickej filozofie*, roč. XVI., 1961, č. 1.
- [5] SIRÁCKY, A.: "Marxistická filozofia a umenie". In: *Otázky marxistickej filozofie*, roč. XVI., 1961, č. 3.
- [6] SIRÁCKY, A.: "Antikomunizmus - symbol viery klerikálnej reakcie". In: *Otázky marxistickej filozofie*, roč. XVII., 1962, č. 5.
- [7] SIRÁCKY, A.: "Piaty svetový sociologický kongres vo Washingtone". In: *Otázky marxistickej filozofie*, roč. XVIII., 1963, č. 1.
- [8] SZÁNTÓ, L.: "Akademik Andrej Sirácky 70-ročný". In: *Filozofia*, roč. XXV., 1970, č. 6.
- [9] SIRÁCKY, A.: "Postavenie a úlohy sociológie v našej spoločnosti". In: *Otázky marxistickej filozofie*, roč. XIX., 1964, č. 1.
- [10] SIRÁCKY, A.: "O sociológii a umŕtvovaní marxistického myslenia". In: *Otázky marxistickej filozofie*, roč. XX., 1965, č. 5.
- [11] SIRÁCKY, A.: *Sociológia a integrácia vied*. Bratislava 1968.
- [12] SIRÁCKY, A.: "Štruktúra sociológie a filozofie vo vzťahu k 'vedám o človeku'". In: *Filozofia*, roč. XXIII., 1968, č. 3.
- [13] SIRÁCKY, A.: "Revolučnosť a pokrokovosť davistov". In: *Otázky marxistickej filozofie*, roč. XIX., 1964, č. 6.
- [14] SIRÁCKY, A.: "O vzťahu filozofie a sociológie". In: *Studia sociologica*, roč. 1., 1969, č. 1.

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 2/1105/22.

PhDr. Karol Kollár, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR